

УДК 336.717.13

Економіко-правове регулювання переказу коштів у межах небанківських платіжних систем

Михайло Ілліч Макаренко,
завідувач кафедри міжнародної економіки
Української академії банківської справи
Національного банку України,
доктор економічних наук, професор

Галина Василівна Чмелик,
заступник начальника управління -
начальник відділу роботи з небанківськими
платіжними системами та позабюджетними фондами
Департаменту платіжних систем
Національного банку України

Анотація. Розглянуто економіко-правові аспекти впорядкування внутрішньодержавних небанківських грошових трансфертів, усебічно проаналізовано вітчизняну нормативно-правову базу в цій галузі.

Ключові слова: банківські платіжні системи, внутрішньодержавні небанківські платіжні системи, ринок платіжних карток.

Постановка проблеми. Високий рівень відкритості вітчизняної економіки, інтеграція фінансових ринків із використанням нових інформаційних технологій сприяють швидкому переміщенню грошей. Платіжна система постійно перебуває в русі - здійснюються мільйони трансакцій, змінюється нормативно-правова база, виникають нові фінансові інструменти, які справляють відчутний вплив на фінансовий ринок. На ринку фінансових послуг переказ грошей набуває дедалі більшої популярності і має тенденцію до зростання. Збільшується кількість споживачів цієї послуги, відбувається формування моделі ринку, яка залежить від структурних змін в економіці держави.

З метою наближення послуг до споживачів та забезпечення їх якісного надання постійно розширюється сфера діяльності спеціалізованих сервісів, які намагаються у зручний спосіб спростити, полегшити і прискорити платежі та розрахунки між учасниками економічного обороту. Однак правова неврегульованість багатьох питань організації переказу коштів, суперечності між окремими нормативними актами потребують більш детального аналізу чинного правового забезпечення грошового обороту та розробки рекомендацій щодо його вдосконалення.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Наявна економічна література широко висвітлює питання формування глобальної та локальних банківських платіжних систем у трансформаційних економіках загалом [2; 3; 8] та в Україні зокрема [1; 4-6]. Водночас проблематика інституційного та правового забезпечення функціонування небанківських платіжних систем розглядається недостатньо системно [7].

Мета статті - дослідити економіко-правові аспекти впорядкування внутрішньодержавних небанківських грошових трансфертів, усебічно проаналізувавши вітчизняну нормативно-правову базу в цій галузі.

Виклад основного матеріалу. Останнє десятиліття в Україні ознаменувалось бурхливим розвитком безготівкового грошового обороту. Комерційні банки - поодиночки чи об'єднавши зусилля - стали активно впроваджувати розрахунково-платіжні системи, формувати необхідну для цього інфраструктуру. Так, якщо за станом на 01.01.2002 р. в Україні нараховувалось 58 банків - членів платіжних систем, які емітували 3630 тис. платіжних карток, то на початку 2008 року зазначені показники становили відповідно 127 банків та 41 162 тис. карток, тобто зросли за шестирічний період у 2,2 та 11,3 разу (табл. 1).

Таблиця 1
Темпи зростання показників ринку платіжних карток в Україні у 2002-2007 рр. (% до попереднього року)

Показники	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.
Кількість банків - членів карткових платіжних систем	132,8	113,0	106,9	108,6	109,9	114,4
Чисельність держателів платіжних карток	177,2	184,8	149,5	138,7	134,7	121,5
Кількість платіжних карток	169,4	187,5	148,1	145,1	131,0	126,8
Кількість банкоматів	143,1	192,0	161,2	139,7	130,0	142,2
Кількість терміналів	148,8	121,7	126,4	126,8	146,5	152,0

Останнім часом значного поширення стали набувати небанківські платіжні системи, які утворюють відчутну конкуренцію банківським та претендують на певне місце на ринку фінансових послуг.

На сьогодні учасники фінансового ринку активно лобюють створення внутрішньодержавних небанківських платіжних систем (ВНПС), наполягаючи на їх перспективності. З цього приводу виникають численні звернення щодо узаконення їхньої діяльності. Зокрема, це - приймання платежів небанківськими установами через платіжні термінали (автомати самообслуговування). Такі термінали можна побачити майже в усіх мережах супермаркетів, торговельних та бізнес-центрах великих міст, на автозаправних станціях «Лукойл», «Рось», «Золотий гепард» та інших місцях. Окремі юридичні особи - ТОВ «Реальна віртуальність», ТОВ «КСТУкрaina», ТОВ «МайкроКосмік Груп», Українсько-британська компанія «SDS» та ін. - за допомогою терміналів надають можливість у готівковій формі здійснювати комунальні платежі, сплачувати за послуги операторів мобільного зв'язку, купувати «УМС-ваучер» та інші картки для поповнення рахунків абонентам мобільного зв'язку, поповнювати відкриті в банках карткові рахунки, погашати кредити тощо. Отже, як очевидно, питання створення ВНПС та їх діяльності з переказу коштів перейшло з теоретичної форми у практичну площину. На даний момент регулятор не може задовольнити їхні прохання щодо реєстрації в силу розбіжностей у правових нормах.

Прикладом уже діючої ВНПС є Державне казначейство України (ДКУ), яке створило внутрішню платіжну систему відповідно до Постанови Кабінету Міністрів та Національного банку від 15.09.1999 р., № 1721. Така платіжна система ДКУ за організаційною структурою і сутністю операцій щодо розрахункового обслуговування розпорядників бюджетних коштів є внутрішньодержавною небанківською платіжною системою (Державне казначейство виступає як платіжна організація ВНПС, інші органи ДКУ - члени ВНПС). Проте Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» на Державне казначейство України не поширюється.

На сьогодні згідно із Законом України «Про кредитні спілки» встановлено, що кредитні спілки можуть виступати членом платіжних систем, а також пропонується внесення доповнень щодо набуття ними статусу платіжної організації та здійснення переказу коштів відповідно до законодавства. З іншого боку, це може створити умови, коли в комплексі визначених повноважень кредитна спілка буде здійснювати три виключно банківські операції, та без банківської ліцензії стане міні-банком, що не узгоджується зі статтею 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність».

Загалом, визнаючи необхідність існування фінансових посередників (операторів) та забезпечення їх діяльності, пов'язаної з прийманням готівкових коштів, спробуємо з'ясувати проблему щодо:

- належності вищезазначеної діяльності з при-

ймання платежів від населення до фінансових послуг;

- надання зазначеної послуги юридичною особою, яка за своїм правовим статусом не є фінансовою установою;
- отримання ліцензії (дозволу) на здійснення операцій тощо.

Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» визначає, що загальні засади функціонування платіжних систем в Україні, відносини у сфері переказу коштів регулюються цим Законом, законами України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про поштовий зв'язок», іншими законами та нормативно-правовими актами Національного банку України.

Чинним законодавством України чітко не визначено, до якого виду діяльності належить приймання платежів від фізичних осіб без відкриття рахунків для подальшого їх переказу юридичним особам, що надають послуги (далі - приймання платежів небанківськими установами-фінансовими посередниками), а також законодавчі норми прямо не передбачають правового регулювання такої діяльності.

Згідно зі статтею 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність» приймання платежів без застосування рахунків не належить до переліку виключно банківських операцій і, отже, здійснення такого виду діяльності **не вимагає отримання банківської ліцензії**.

Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» передбачено здійснення переказу коштів іншою фінансовою установою - не банком, яка набула цього статусу шляхом внесення її до державного реєстру фінансових установ та отримала ліцензію Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України та працює в межах і за правилами платіжної системи. Зазначені вище суб'єкти господарювання - фінансові посередники не набули такого статусу.

З іншого боку, відповідно до статті 1087 Цивільного кодексу України розрахунки за участі фізичних осіб, не пов'язані зі здійсненням ними підприємницької діяльності, можуть проводитися в готівковій або безготівковій формі за допомогою розрахункових документів у електронному або паперовому варіанті.

Приймання платежів небанківськими установами, які за правовим статусом не є банками або фінансовими установами, також може здійснюватися на підставі агентських відносин, правове регулювання яких здійснюється згідно з главою 31 Господарського кодексу України.

Отже, приймання платежів небанківськими установами може здійснюватися на підставі цивільно-правових (господарських) договорів і в такому разі не регулюється Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» та Законом України «Про банки і банківську діяльність».

Положення договорів між надавачами послуг та суб'єктами господарювання, що здійснюють приймання платежів, на предмет існування між ними агентських відносин мають містити норми Госпо-

дарського кодексу України або Цивільного кодексу України.

Крім того, виникає складність віднесення такої діяльності до певної фінансової послуги, оскільки фінансова послуга з переказу коштів є широким спектром діяльності фінансових установ. Відповідно до статті 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», фінансова послуга - операції з фінансовими активами, зокрема, коштами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи рахунок цих осіб, а до ринків фінансових послуг належать професійні послуги, що забезпечують обіг коштів.

Виходячи з норм статті 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» така діяльність із приймання платежів має деякі ознаки одночасно кількох фінансових послуг (кліринг та інші форми забезпечення розрахунків, переказ коштів, інші операції, які відповідають критеріям фінансової послуги, визначеним у пункті 5 частини першої статті 1 цього Закону), але повністю не відповідає жодній із них.

Фінансові послуги відповідно до вказаної статті 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» можуть надавати фінансові установи - юридичні особи, внесені до державного реєстру фінансових установ, та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг.

Таким чином, з урахуванням викладеного, за власним правовим статусом здійснювати приймання платежів можуть небанківські фінансові установи.

Поряд з цим, Законом України «Про банки і банківську діяльність» (далі - Закон) передбачено право здійснювати небанківськими установами окремі банківські операції на підставі ліцензії Національного банку України, до яких віднесено відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів, у тому числі переказ грошових коштів із цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них через банківські установи. Однак, як зазначено вище, згідно зі статтею 47 цього Закону, приймання платежів без застосування рахунків не належить до переліку виключно банківських операцій, отже, і здійснення такого виду діяльності **не вимагає отримання банківської ліцензії**. Крім того, чинність цього права була набута, коли іншого законодавства з питань регулювання фінансових ринків не було. На виконання Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг в Україні створює відповідну нормативно-правову базу, здійснює регулятивну та наглядову функцію за діяльністю з надання фінансових послуг, а отже, і здійснює ліцензування небанківських фінансових установ. Поряд з цим, Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» визначено форму участі небанківської фінансової установи у внутрішньодержавній небанківській платіжній системі на підставі ліцензії Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України (далі - Держфінпослуг) на

здійснення переказу коштів. У такому разі, з урахуванням норм законодавства, ліцензування послуги з переказу коштів покладено на Держфінпослуг.

Згідно із законодавством, лише за сукупності правових відносин між суб'єктами переказу, які регулюються на підставі договорів, укладених між ними з урахуванням вимог законодавства України, створюються і реєструються внутрішньодержавні небанківські платіжні системи на право здійснення діяльності з переказу коштів.

Щодо приймання готівкових коштів та подальшого їх переказу, як фінансової послуги, із застосуванням внутрішньодержавної небанківської платіжної системи, то юридична особа має набути статусу фінансової установи шляхом внесення Держфінпослуг про неї запису до відповідного державного реєстру фінансових установ (стаття 7 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»).

Стаття 10 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» надає право небанківським фінансовим установам створювати небанківські платіжні системи. На виконання зазначених положень Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», стаття 7 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» Національний банк України Положенням про порядок реєстрації та надання дозволу внутрішньодержавним небанківським платіжним системам на здійснення діяльності, пов'язаної з переказом коштів, затвердженого постановою № 447 Правління НБУ від 14.10.2003 р., врегулював порядок реєстрації та отримання дозволу на діяльність небанківської платіжної системи.¹

Зміст статті 10 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» та Положення № 447 дозволяють небанківській фінансовій установі самостійно утворювати небанківську платіжну систему шляхом поєднання функцій платіжної організації та члена платіжної системи відповідно здійснюючи функції збору та переказу коштів від отримувачів послуг до їх надавачів.

Оскільки переказ коштів відповідно до статті 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» є фінансовою послугою, то для переказу коштів із застосуванням внутрішньодержавної небанківської платіжної системи юридична особа має здійснити такі дії:

- відповідно до статті 7 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» має набути статусу фінансової установи шляхом внесення про неї запису до відповідного державного реєстру фінансових установ, відповідно до Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», статті 7 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», Ліцензійних умов здійснення переказу коштів небанківськими фінансовими установами, затвердженими Розпорядженням № 5523 Держфінпослуг

від 23.03.2006 р., отримати ліцензію на право здійснення переказу коштів небанківською фінансовою установою;

- відповідно до статті 9 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» платіжній організації необхідно узгодити правила внутрішньодержавної небанківської платіжної системи в Національному банку України;
- відповідно до статті 10 цього Закону та постанови Національного банку України від 14.10.2003 р. № 447 «Про затвердження Положення про порядок реєстрації та надання дозволу внутрішньодержавним небанківським платіжним системам на здійснення діяльності, пов'язаної з переказом коштів» зареєструвати та отримати дозвіл у Національному банку України на право здійснення діяльності з переказу коштів.

Висновки. Сучасні платіжні відносини, які забезпечують переказ грошових коштів, розрахунок за платіжними зобов'язаннями визначаються як Цивільним та Господарським кодексами України, так і іншими законами й підзаконними нормативно-правовими актами, що регулюють ринок банківських та інших

фінансових послуг в Україні. До інституцій, які забезпечують переказ коштів, крім банків, належать інші фінансові установи та юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але можливість та порядок надання ними окремих фінансових послуг визначаються законами та нормативно-правовими актами державних органів у межах їх повноважень. Розвиток ринку платіжних відносин та поява нових інституцій, з одного боку, можуть викликати конкуренцію у вітчизняному банківському секторі, а з іншого - стати серйозною підтримкою для населення - отримувачів послуг. Про нові моделі формування платіжних відносин повинні знати не лише новоявлені адміністратори таких відносин, а й суспільство. У процесі становлення особливий інтерес представляє як адміністрування небанківських платіжних установ, так і забезпечення належного виконання усіх обов'язків щодо платіжних відносин відповідно до норм чинного законодавства у цій сфері.

Перед Національним банком України як регулятором грошового обороту постає серйозне багатопланове завдання з узгодження різнорівневих нормативних актів та переведення діяльності суб'єктів фінансового ринку з організації небанківських платіжних систем у несуперечливе правове поле.

Список використаної літератури

1. Алісов Є. Деякі проблеми правового регулювання глобальної платіжної системи в Україні // Вісник Академії правових наук України. - 2004. - № 4. - С. 116-126.
2. Главатый В. К. Вопросы развития платежных систем // Корпоративные системы. - 2004. - № 6. - С. 65-71.
3. Копытин В. Ю. Модели осуществления расчетов в платежных системах // Финансы и кредит. - 2005. - № 3. - С. 9-21.
4. Махаева О. Основні принципи для системно важливих платіжних систем // Вісник Національного банку України. - 2000. - № 6. - С. 56-59.
5. Савченко А. С, Кравець В. М. Розвиток платіжної системи України за десятиріччя // Вісник Національного банку України. - 2001. - № 5. - С. 10-13
6. Харченко В. Підсумки діяльності банків на ринку платіжних карток у 2005 році // Вісник Національного банку України. - 2006. - № 4. - С. 8-16.
7. Чмелик Г. Розвиток внутрідержавних небанківських платіжних систем в Україні // Вісник Національного банку України. - 2006. - № 3. - С. 30-35.
8. Шамраев А. В. Денежная составляющая платежной системы: правовой и экономический подходы // Деньги и кредит. - 2000. - № 4. - С. 38-42.

Su rnmmary. The economic and legal aspects of ordering the domestic nonbanking costs transfers are considered in this article, also the authors comprehensively analyse the domestic normatively-legal base in this industry.

Keywords: bankings pay systems, domestic nonbankings pay systems, market of pay cards.